

Litaba Tsa Lesotho

Khatiso ea 02

www.trc.org.ls

Tšitoe 2017



SECHABA SE THULA MORERO KA PHATLA

*Qaka-boholo ke
ho nkeloa liqeto
ho sa natsoe
maikutlo a
sona*



**LHDA
e
phaphatha
TRC
lehetla**

Qhepheng la 2



**'Muso o hloleha
ho fana ka
moralo oa
tlhopho
bocha**

Qhepheng la 3



**Litaba tsa
Lesotho
e nonya
Molefe
Maikutlo**

Qhepheng la 5

**Transformation Resource Centre e lakaletsa bohle metsoalle, bats'ehetsi
le balekane ba eona mahlohonolo a Keresemese le Selemo se secha.**



BOHLOPHISI
Ke mang
ea phoso?

Khaho ea matamo ka hare ho naha ena ea Lesotho ho bonahala e e-ba pharela e kholo haholo ho ba lokeloang ke ho u'na molemo oa ho fallisoa sebakeng se joalo, 'me seboko sena sa bona se bonahala ho ena le batho ba iphanyetsang sona leha ba ntse ba se utloa. Hantle ke mang ea sa etseng mosebetsi oa hae ka botebo moo?

Hona joale sechaba se phelang ka hare ho setereke sa Mokhotlong moo letamo la Polihali le ilo tsa-maea teng se seboko ka lintho tse ngata tse kenyeletsang le phalliso ea bona hore hona joale Morero oa Metsi a Lihlaba o ba tlela ka liqeto hore na batlo etsa joang, ba sa shebisane le bona hore na ba sebetse joang. Ebe le moo ha re bone eka re tlo tsoara bothata bo tsoanang le libakeng tse kang tsa Ha Mohale le Ha Katse.

Ho fihlela hona joale hona le batho ba ntseng ba lla ka hore ha ba eso lefueo matseliso a bona ho feella ke Morero, ba phelang lipakeng tsa Ha Katse le Ha Mohale. Ntle le moo ke hobaneng Morero oona o sa fane ka matseliso a bophelo bohle ba batho ba angoang ke khaho ee ea matamo ba ikhethela hore ba tla fana ka matseliso a lilemo tse 50 feela.

Haeba ke molao, oo oa bona ke o sooto hakakang hobane ha hona le ka mohla ba o nyakurelang hore ba bone hore na ba ka fetola kapa hona ho eketsa ho kae? Re sa lebale Basotho ba heso hore lilemo le tsona li ntse li tsamaea ha li ea ema feela, ho kenyeletsa le lijo thollo li batla li le theko e phahameng hobane naha ea Lesotho e ntse e qelisa naheng ea Afrika Boroa.

Ntle le moo ke ka lebaka la eng Basotho ba hlokanang metsi empa bana le metsi a mangata ao ba bileng ba a rekisetsang linaha tse ling. Ebe ke mang ea entseng melao e sooto ee e hatellang litokelo tsa bana ba Basotho. Na matona a Lihloliloeng ona ake a etse lerata le utloahalang hore morero o utloe poboli ea lona.

Tona Kholo Dr. Motsoahae Thabane eena o ile a supa hore chelete ea Metsi a Lihlaba tsa Lesotho ha a tsebe hore na e fihlela kae? Le hore na ke bo kae chelete eo? Hantle re lokela ho lula re le mekopa-kopa ho fihlela neng? Leka lintho tsa rona re ntse re lokela hore re qelise. Re kopa bohle ba ikarabellang hore ba shebe litaba tse na tsa batho ba fallisoang ka leihlo le nchocho, hore mohlaope ba seke ba aha serobe phiri e se e jele.

LHDA e phaphatha TRC lehetla



Mookameli oa Morero Polihali Gerard Mokone

Kamor'a hore Mokhatlo o Ike-metseng o tsekelang Litokelo tsa Mantlha tsa Botho, TRC o epe pitso ea khoholakoqo, seterekeng sa Mokhotlong litikolohong tse fapaneng, moo teng mokhatlo o neng o hokahantse sechaba, litho tsa Komiti ea Paramente ea Litaba tsa Tikoloho le Lihloliloeng 'moho le Mokhahlelo oa Bobeli oa Morero oa Mesti a Lihlaba tsa Lesotho (LHDA), morero o phaphathile TRC lehetla malebana le boikitlaetso boo mokhatlo ona o bo entseng ho fihlela sena molemong oa sechaba sa Basotho.

Tsena li hlalelletse puisanong e ka thoko le Morero ka mookameli ofising ea mokhahlelo oa bobeli oa khaho ea letamo la Polihali, Gerard Mokone malebana le pitso ea mofuta ona, le maikutlo ohle a tekuoeng ke sechaba bote'ng ba boemeli ba 'muso ka komiti eo ea paramanete, moo teng a hlalositse hore (LHDA) e ananetse pitso ena ka liatla tse peli kaha morero oa eona o le motle e le oa ho otlolla litaba tsa mokhahlelo oa bobeli oa Metsi a Lihlaba, le ho fumana hore na liqholotso tseo sechaba se kopanang le tsona ke li feng, bosebeletsing ba morero libakeng tsa sona.

Mokone o re taba ena e bile ea

bohlokoahali eo eona e tlang ho ba thusa hore ba fihlele ntho e le ngoe, e le morero, mokhatlo le 'muso, e leng ea hore sechaba se be le kutloisiso le hore 'muso ka litho tseo tsa komiti ea litaba tsa lihloliloeng le ona be le kutloisiso ea hore na ho ntseng ho etsahalla ke ho feng.

A re ke hantle hore moo eka bang mekhatlo ea sechaba e bona ho na le litaba tse lokelang hore li sebetsoe ke morero, ba ba atamele ka bolokolohi bohle ho shebisano e litaba 'moho, ebe ho khutleloa sechabeng.

O re lena ha se lekhetlo la pele mokhatlo o sebelisana le morero, empa ke ka makhetlo ba sebetsang litaba ha 'moho, empa e le hore qholotso ka nako engoe ke ho bona litaba li etsahala ka sebopeho seo li sa kang ha lumellanoa ka teng, a re empa kakaretso ea ts'ebeliso 'moho ea TRC le morero ke e ntle haholo.

A boela a bonts'a hore taba ena eo TRC e e entseng ea ho ts'oarella sechaba lipitso ka sebopeho seo, ke taba e molemong oa sechaba, ke ka hoo le bona e le morero ba ileng bahla ba tsoa lets'olo ba bile ba kenyelletse le mookameli oa morero ka seqo, ho ba teng pitsong eo, e le ho ea otlolla ts'ebetso ea morero, e leng moo a su-

pileng hore morero o otlollotse litaba tsa ona ka 'nete eohle, 'me a tiisa hore litaba tseo ba li tekileng e le ho arabela lingongoreho tsa sechaba, e leng tse ileng tsa hlahella lipitsong tsena, ke litaba tse teng kahar'a tokomane ea morero ea maano, 'me ba li teketse sechaba ka moo li leng ka teng.

A supa hape hore ho na le tokomane e ngoe ea litaba tse ileng tsa hlaisoa ke sechaba 'moho le likarabelo tsa litaba tseo, kahoo a re boholo ba litaba tse neng li hlaisitsoe ke sechaba li ananetsoe.

Leha ts'ebetso e le entle lipakeng tsa mahlakore a na a amehang ho ea ka Mokone, o bonts'itse hore ho na le litaba tse ling tse ileng tsa hlahella mabapi le litaba tsa mats'eliso, tseo morero o sitiloeng ho li ananela, 'me tsona li kenyeletsa tlhahiso ea hore ha motho a fallisoa a na le matlo a mabeli, ho atisoa matlo ao ka palo ea teng e leng ho bolelang hore ha motho a na le matlo a mabeli, a aheloe a mane, ha ana le a mane a aheloe a robeli, joalo-joalo.

Empa a bonts'a hore seo morero o ka se etsang, ke ho nyolla ntlo ea motho haeba e ne e le nyane haholo, le ho mo arolela kamore e bang a hloka joalo.

A re ba ananetse boholo ba litaba tse hlaisitsoeng ke sechaba, empa a bonts'a hore qaka e ngoe e tabeng ea lilemo tse 50 tsa bolele ba phano ea mats'eliso ho sechaba, moo a itseng sona sechaba se ile sa etsa kopo ea hore morero o ba fe chelete ka ho e kepela, e le ha sethathong o (morero) ne o rerile ho ba fa chelete ea bona e le bokholokhoto, 'me morero o ile oa feela oa etsa kamoo sechaba se neng se batla ka teng, haese feela pharela e teng malebana le nako ea phano ea mats'eliso kaha sechaba se batla ho fuoa mats'eliso ea sona nako ea lilemo tse 99, athe morero ona o re tse 50.

Leha ho le joalo a phethela ka ho bonts'a hore le teng moo morero o ikemiselitse ho mamela kahohle-hohle litlhoko tsa sechaba le hore sea khotsofala.

Athe haele puisanong ka thoko hape le e mong oa baemeli ba sechaba ho mo nonya maikutlo malebana le lipitso tsena tsa sechaba se etnsoeng ka sebopeho sa mofuta ona, Bolae Matalasi o hlalositse hore ngoana ea sa lleng o shoela tharing, a rialo a re o leboha TRC ka ho ba hlophela sebaka sa ho tla ts'olla lipelo tsa bona ho morero e le hore nakong ena oo o itukisetsang ho tla thakhola ts'ebetso ea letamo, o bo hlaketsoe hantle hore na o lokela ho ikamahanya le litaba li feng, o khaotse li feng.

Hape a re taba ena e tla thusetsa morero hore le moo o neng o ka oa batla ho hata ka lebacha, o tlo seke oa etsa joalo hobane o tseba hore sechaba ha sea ema se le seng kaha mekhatlo le bohle ba nang le seabo ba le teng ho beha leihlo, 'me ka tsela e ts'oanang a leboha TRC ka le reng ba atlehile ho nts'a makukuno a lipelo tsa bona, 'me o'a ts'epa hore ho tloha ha joale ho ea pele, ho tla sebetsoa hantle, mahlakore ohle a khotsofale.

‘Muso o hloleha ho fana ka moralo oa tlhopho bocha

‘Muso oa Lesotho ka Mongoli e Moholo o re o sitoa ho fana ka karabo ea hore na ‘moka o moholo oa tlhopho bocha ea melao le molao oa motheo o tla etsoa neng kaha babusi ba eso lumellane ka tokomane etla sebetsa ele moralo o kenyang t’sebetsong tlhopho bocha.

Sena Mongoli e Moholo oa ‘Muso Monghali Moahloli Mphaka O se buile lebitsong la ‘muso nakong ea ‘moka oa mokhatlo oa TRC oa tlhopho bocha ea litsi le mafapha a ‘muso a kenyang letsoho litabeng tsa ho tsitsisa metso ea puso ea sechaba ka sechaba.

“Ke hona re entseng tokomane ea mathomo e tlang ho tekoa ka pele ho lekhotla la matona ele moralo oa hore na ‘moka o moholo oa sechaba oa tlhopho bocha o tla etsoa neng,” Ke Mphaka eo.

Mongoli e moholo o bile a totobatsa hore ke ka mor’a hore feela lekhotla la matona le amohele moralo o joalo ho tlang hoba le tsela ea t’sebetso ea hore na ‘moka o joalo o tl’aba neng, eleng se supang hore ha joale ha ana leseli la hore na ‘moka o joalo o tl’aba teng neng kaha qeto ea seo e its’etlehile haholo holima qeto ea ‘muso ka tokomane ea moralo oa tlhopho bocha.

‘Moka ona oa TRC o ne o reretsoe ho lekola ka botebo litsi tse ahang Lekhotla la Toants’o ea Bobolu le Bomenemene (DCEO), Ofisi ea Mohlahlobi e Moholo oa libuka tsa lichelete tsa ‘muso, Makhotla a molao, Ofisi ea Monamoli, lefapha la litokelo tsa mantlha tsa botho ‘moho le ofisi ea litlaleho tsa sechaba ka sepolesa (PCA).

Ho ea ka ofisiri ea TRC ea puso ea sechaba ka sechaba Mofumahali ‘Makatleho Mohasi, ‘moka ona morero oa ona o moholo ene ele ho tla hlahloba litsi tsena hore na li feela li ntse li etsa mosebetsi oo li o reretsoeng haholo tsamaisong ea puso ea sechaba ka sechaba le ho etsa bonnete ba hore li feela li sebetsa ho latela molao.

Mohasi o itse moka ona o boetse o reretsoe ho hlahisa tlaleho etla thusa nahana-kong ea tlhopho bocha.

A re mosebetsi oa TRC ke ho boela e lisa litsi tse kholo tsa naha tsa puso ea sechaba ka sechaba ‘me mokhatlo o nkile qeto ea ho hloaea tsena tse ts’eletseng feela kaha ho latela molao li reretsoe ho tataisa sechaba le ho bona hore litokelo tsa bona ha li hatikeloe.

A mang a maikutlo a hlahelletseng ‘mokeng ona oa matsatsi a mabeli ke hore litsi tsena li etsa mosebetsi o motle haholo khahong ea sechaba empa se lokelang ho etsoa ke ho bona hore ho tiisoa ka melao ‘me tse sa hlahelleng ka hare ho Molao oa Motheo li ikemetse ho etsoe bonnete ba hore lia hlahella ka litemana tsa tsona tse ikemetseng ka har’a molao oo o mohlolo oa naha.

E ngoe ea lintlha tse kholo tse hlahellang maikutlong a sechaba se bileng ‘mokeng ona ke hore ho lekoloe ka botebo khetho ea baokameli ba litsi ahang DCEO, PCA le monamoli ka hore khetho ea bona e etsoe ke Paramente ‘me le litlaleho tsa bona li isoe ho eona.

Ba re ke bohlokoa hore DCEO e iketsetse mosebetsi oa ho ikisetsa linyeoe ka khotla ntle le ho kopa tumello ho mochochisi e moholo oa ‘muso ele ho etsa bonnete ba hore linyeoe li tsamaea ka pele le ho kena ka khotla.

Ho sale joalo, mekhatlo ea basebetsi le eona ha e’a ithaka moralo kaha e ile ea bonts’a hore ka makhetlo ha ho etsoa merero e tjena e salla morao ‘me kopo ea bona e bile hore ba kenyetsoe ha ho etsoa liqeto tse ba amang le hore ba etsoe karolo ea liboto tsa tsamaiso litsing tse kholo kaha ho tl’aba bonolo ho bona hore ba fane ka lehlakore la basebetsi ka mehla ha ho etsoa meralo haholo ho shebiloe basebetsi ba lifeme.

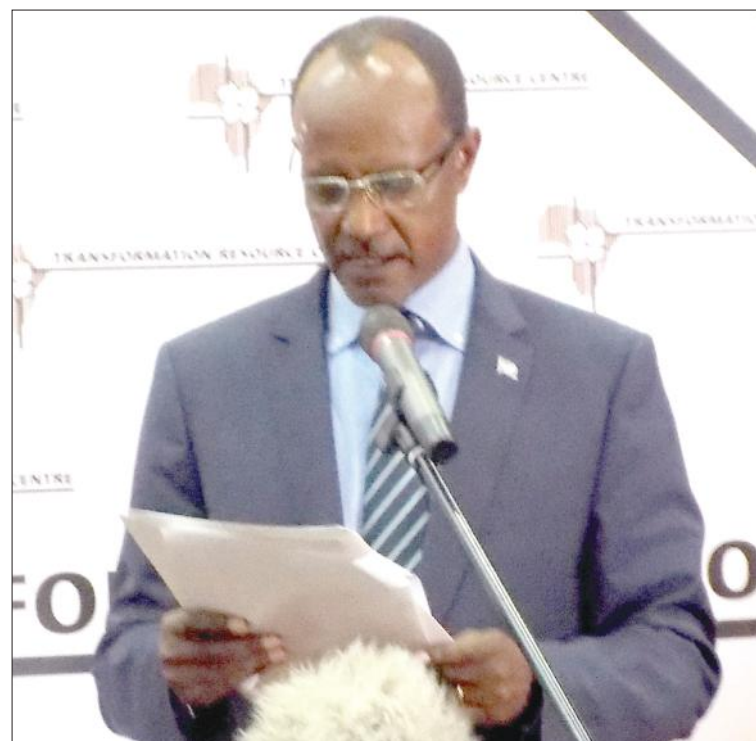
‘Moka ona oa TRC o bile oa totobatsa bohlokoa ba phutheho e joalo kaha e tla thusa ho etsa hore ho be bonolo ho ba tlang ho nka karolo morerong oa tlhopho bocha hore ba fumane maikutlo a sechaba ka mafapha a thusang tsamaisong ea puso ea sechaba ka sechaba le ho loanela litokelo tsa mantlha tsa botho.



Mookameli oa TRC ‘moho le Mongoli e Moholo oa muso Monghali Moahloli Mphaka’mokeng oa sechaba

Ba bileng teng ‘mokeng ona ba kenyetsoa Moemeli oa Mokhatlo oa Kopane ea Linaha tsa Europe Lesotho, boemeli ba mekha le makhotla a lipolotiki tse pusong le ka bohanyetsing, mekhatlo ea makoloi a baeti, mekhatlo e ikemetseng, Lekhotla la Likereke la Lesotho, boemeli ba baithuti ba likolo tsa thuto e phahameng, bahlophisi ba litsi tsa khaso le bophatlalatsi, mafapha a t’sireletso le bangoli ba baholo ba Makala a ‘Muso.

Tebello ke hore tlaleho e tlang ho hlahisoa ho tsoa ‘mokeng ona e fanoe ho ‘Muso le metsoalle ea TRC ele karolo ea maikutlo a sechaba ka se lokeloang ho etsa ka mafapha a lisitsing litokelo tsa sechaba le litsi tse thusang tsamaisong ea puso e ntle.



Mookameli oa UNDP monghali Salvator Niyonzima o fana ka puo ‘mokeng

Baahi ba KAO bare morao o ba tliselitse bofutsana

Baahi ba KAO, setere-keng sa Botha-Bothe bare morao o teng ka hare ho setereke sa bona oa Taamane o ba siile ele mafutsana kaha tsohle tseo morao oneng oba ts’episitse tsona, ese ele bothata hore li etsahale.

Sena se boletsoe ke moemeli oa komiti e shebaneng le litaba tse amanang le morao le baahi, Mofumahali ‘Manalane Molefi ketelong ea komiti ea paramente e tsebahalang ka hore ke Natural Resource Cluster, tikolohong ena.

Molefi a re qholotso e

ngoe e kholo eo sechaba se tobaneng le eona ke tlhokahalo ea mosebetsi kaha morao o ikhethetse ho hira boholo batho ba hlahang kante ho tikoloho ena. O boetse a supa hore tlhaloso eo ba e fuoang ke morao ke hore ho hiroa feela batho ba entseng sehlopha sa bohloko COSC, e leng seo a supileng ele mohlolo kaha hona le mesebetsi e meng eo kutloisiso ea bona e leng hore hae hloke mangolo a thuto joaloka ho fiela le ho hlatsoa.

A re a mang a mathata ke hore nakong eo morao o qhomisang matlo a sechaba

a peperana, le hore a mang a matlo a helehile empa morao o bonahala osa ikemisetsa ho lokisa matlo a joalo empa ho ee ho bonahale ts’ekisetso ea hore a ba bang ba batho ba sebetsang ka moo ona a potlakeloa hang hang.

“Re le sechaba sa Kao re lekile ho kopana le ba ikarabellang ka hare ho morao oo empa ho bonahala ba sa ikemisetsa ho mamela lillo tsa rona, ‘me rese re phela ka thata le letsoalo ke matlo ana a lutseng a peperana,” Molefi a railo.

Sheba qhepheng la 8

Basali ba re morero oa Polihali o beha bophelo ba bona tlokotsing

Basali ba phelang metseng e hlalosoang e tla angoa ke kaho ea letamo la Polihali ka Morero oa Metsi a Lihlaba ba hlalositse ha ba bona bophelo ba bona bo le tlokotsing kaha morero o bonahala o sa ba nahanele hammoho le bokamoso ba masea a bona.

Tsena ba li boletse nakong eo mokhatlo oa TRC o neng o ntseng o potoloha le metse e tla angoa ke morero ho fumana mokhoa oa tšebetso lipakeng tsa sechaba le morero.

Hoea ka ba bang ba ileng ba qoqa le basebeletsi ba mokhatlo, kaho ea letamo e tl'o ama maphelo a bona a tloahelehileng le ho suthiset-sa tse ling tsa lits'ebeletso le malapa joaleka liliba tse tla'ba hole, mokhoa oa ho roalla, ho cheka mobu ho ea lila malapeng le tse ling, hoo maphelo a bona a ka nna a eba tlokotsing ea ho khoaolet-soa joalo-joalo.

Mosali ea lilemo li mashome a mahlano a metso e supileng oa motseng oa Tloha-re-bue ea ahileng lapeng ha matsala'e o hlalositse hore eena ka kotloloho morero o mo behile tsietsing kaha o re o tlo fallisa fela matsala'e 'me eena ose atla bona na o iphal-lisetsa hokae kaha le matšeli-so a tla fumana a matlo a hae a mabeli.

Lelapeng lena le oelang ka hare ho meoloane ea letamo ho phela mosali moholo ham-moho le ngoetsi ea hae eo le eona e nang le mora ea phel-ang le mosali oa hae.

Mosali enoa ea itseng o na le lesaka, liphoofolo le jar-ete ea moroho hammoho le phephesela tseo a iphelisang ka tsona o bolelletse mokhat-lo hore o boemong boo a tsi-elehleng le ke feela hore na o tlo iphelisa joang h'a arohana le matsale oa hae eo ba neng ba arolelana sohle joaloka le-lapa.

Ho utloahetse ha le masi-mo a hae a mane a le ka har'a meoloane ea letamo 'me ho se sebaka seo aka iphallisetsang ho sona.

E mong oa basali ba phel-ang hona sebakeng sena o hlalositse hore ba se ba tlo phela ha bohloko ka lebaka la letamo kaha mohloli oa bona oa metsi o le ka har'a meo-loane, hammoho le nokana eo ba hlatsoetsang ho eona.

O bontšitse hore leqeme le tlo ba timetsa kaha metsi a le-tamo a sa hloeka ba bile ba tlo a fumana ka boima kaha a tla be a lebetsoe ka thata ho e aka



Basali ba metse e tla angoa ke letamo ba 'nts'a maikutlo a bona ka morero

mabare-bare a ntseng a ipetsa ka har'a motse ha ho qoqa ka litaba tsa morero. O boetse a bolela hore boliba ba letamo bo tlo ba koalla tsela eo ba neng ba tsamaea ho eona ho ea roalla libeso tseo ba li sebe-lisang ho pheha.

Basali bana ba Basotho ba phelang ka thoko ho meo-loane ba itse letamo le tlo ba bakela tlokotsi ea bana batlo kolumela bolibeng hammoho le liphoofolo tsa bona.

Mosali e mong eena o bo-letse hore ba bile ba tla aroha-na le baahisane ba bona bao ba neng ba alimana thepa ha-holo e ba thusang masimomg, hammoho le ho qellana lijo nakong ea tlala eleng se khut-lisetsang bophelo ba bona te-te-te!

Motseng oa Ha-Maleka teng basali ba itse ba ne ba e-na le tšepo ea hore morero otl'a ba lopolla kaha ba le le-qemeng la metsi hoo ba neng ba se ba pheha ka a tsoang nokaeng e tlas'a motse oa bona empa ba iphumana ba phoqehile ha morero ose o hlalosa hore bona ha bana ho fallisoa le hoja letamo lona le tlo koaela nokana eo ba khang metsi ho eona.

Seo ba boletseng ele let-soalo la bona ke mofuta oa bophelo tikolohong e haufi hakaalo le letamo e hloakang metsi a hloekileng a ka sebeli-soang ka malapeng ho noa, ho pheha le ho hloekisa.

Ba boletse hore sena se tlo ama bophelo ba bona bo botle ele basali kaha ba tseba hore

bohloeki ke bona bo phemis-ang mafu.

Ba boetse ba hlalositse hore ho ferekanngoa ke more-ro ka hore ba emise lintlafat-so ba sitiloe ho etsa le tseo ba neng ba ka iketsetsa tsona tse kang matloana empa ba qetel-la ba kakasa bakuli ho ba isa mohlabaeng 'me ba elelet-soe hore bophelo ba bona bo tlokotsing.

Ba itse ba boetse ba aro-hane le bana ba bona ka leba-ka la morero oo esaleng o ema ntlafalo ea bona pele kaha bana ba ile moo ba nang le bolokolohi ba ho ikahela mat-lo le ho etsa lintlafatso tseo ba li hloakang.

Mokhatlo o boletse hore ose o lemohile litaba tsena 'me otl'a nka boikarabello ba

ho mema morero ho tla bua le sechaba sa metse ena ka tsela e tla thusa ho batalatsa maba-la lipakeng tsa bona.

Ka kotloloho morero ha o eso arabele litaba tsena, empa ho tse ling tsa lipitso tse ileng tsa eptjoa ke mokhatlo ba-morero ba supile ha mer-alo eohle ea phalliso le kata-melo ea bohle batla angoa ke morero e eso fihlele pheletso kaha libakeng tse ling eleng hona ho ntseng ho ngolisoa le ho netefatsa thepa tsa tlang ho ameha.

Ho ea ka litokomane tsa maano a morero le litumella-no tsa machaba lipakeng tsa Lesotho le Afrika Boroa ka Morero oa Metsi a Lihlaba, thahasello ea morero ke hore lintlafatso tsena li se behe maphelo a baahi tlokotsing ekasitana le ho se ame maph-elo a bona ka tsela e ka a thef-ulang empa ebe ka tsela e tla a beha ka pejana ho moo a neng a ntse a le hona teng.

Har'a tse ngata tse bo-nahalang li saka tsa ts'oaroa hantle phethelong ea mothati oa pele oa morero ebile li-tokelo tsa basali le tekatekano phanong ea mats'eliso le phal-lisong tseo ha joale mokhatlo le bohle ba shebelletseng e leng bo-'mesa mohloane ho bona hore tekatekano e eloa hloko phethahatsong ea maa-no a morero, haholo-holo moo sechaba se amehang ka kotloloho.



Litaba tsa Lesotho e nonya Molefe Maikutlo



Puisano e ikhethileng le Molula-Setulo oa Komiti ea Paramente ea Lihloloeng, Bohahlauli le Mosebetsi e Mehola

Emeng ea mosebetsi e meholo ea paramente ke ho lisa Makala a 'Muso le ts'ebetso ea ona re sa behelle ka thoko o moholo oa mosebetsi ena o tloaelehileng eleng oa ho aba lichelete tsa sechaba makaleng a fapakaneng ekasita le ho lisa hore lichelete tse joalo li feela li tsoela sechaba mol-emo.

Popehong ea mofuta oa paramente oo Lesotho leo sebelisang o tseba-halang ka hore ke **WESTMISINTER** eba ka hare ho paramenete e joalo hoba le likomiti tse fapakaneng tseo hangata li abeloang ho lisa Makala a joalo ho kenyeletsoa le mafapha a 'maloa a 'muso.

Hosalejoalo Mokhatlo oa Transformation Resource Centre ka lefapha la ona la toka o ile oa memela e ngoe ea likomiti tsena hotsoa ka hare ho paramenete e shebaneng le litaba tsa lihloliloeng, bohahlauli, ntlafatso ea mobu, motlakase le mosebetsi e meholo **NATURAL RESOURCE CLUSTER** hoba teng metseng e fapakaneng seterekeng sa Mokhotlong e tlang ho angoa ka kotloloho ke Morero oa Metsi a Lihlaba tsa Lesotho mokhahlelong oa bobeli moo hotlang ho ahoa letamo la Polihali.

Ke hona 'mokeng ona moo TRC ebileng le puisano e ikhethang le Molula Setulo oa komiti ena Mohlomphehi Michael Molefe Mpalipali, 'me puisa-

no eo ebile tjena.

TRC: Mohlomphehi ebe oka re thusa ka tlhaloso ea hore na mosebetsi e meholo ea komiti ee ke efe?

Molefe: Mosebetsi o moholo oa komiti ena keho lisa ts'ebetso ea 'Muso mafapheng a fapakaneng ao har'a ona re ka kenyeletsang lefapha lona lena la morero oa metsi a lihlaba, merafo, bohahlauli, motlakase ekasita le mosebetsi e meholo ea sechaba le lipalangoang.

TRC: Mosebetsi ee le e etsa ka ts'ebeliso joang le paramente?

Molefe: Re le komiti re sebetsa re le balisa ka kotloloho ba matona ekasita le bangoli ba baholo ba Makala, 'me ehlile ba ikarabella ka kotloloho ho rona re le litho tsa komiti, ka ho refa litlaleho ts'ebelisoeng ea lichelete tsa 'muso le hore na meralo ea bona ese ele hakae phumants'ong ea lits'ebeletso.

Sena se etsoa hobane ho se ho bile le boithuto ba hore a mang a Makala a 'Muso a sebelisa lichelete tsa sechaba hampe leho ithuisa ka tsona ka hoo sepheo se seholo keho loants'a bobolu.

TRC: Ebe ketelo ea lona seterekeng see e susumelitsoe keng?

Molefe: Hantle ketelo ea rona re le komiti seterekeng sena e tlisitsooe ke memo eo re ileng ra e fumana hotsoa ho mokhatlo oa Transformation Resource Centre, oo sepheo sa ona eneng ele hore litho tsa komiti ena li ke li etele libakeng tsohle tse angoeng ke merero e meholo ea 'muso joaloka morero oa metsi a lihlaba tsa Lesotho le merafo e teng ea litaemane ka hare ho naha. 'Me TRC ene e ile ea re bolella re le komiti hore hona le lillo tsa sechaba libakeng tsena kaho fapakana ke kahoo o bonang re ile ra etela motse oa Ma-

luba-Lube le ee e pota-potileng ekasita le Ha Phohla le eona ka ho ts'oana le metse eohle ee e potileng.

TRC: Ebe ho fihleng ha lona libakeng tsee le le litho tsa komiti le fumaneng?

Molefe: Ntho e kholo eo motho o ithutileng eona ke hore sechaba se hloka kutloisiso litabeng tsena tsa Morero oa Metsi a Lihlaba ekaba phoso eka lehlakoreng la ba ikarabelang ho morero le ho se hlalose tse sechaba ka tsela eo se utloisisang. E ngoe e kholo ke hore litokomane tsena tse hlalosang tsela eo morero o lokelang ho sebetsa ka eona, li lokela ho ngolola ka puo ea Sesotho ele hore Mosotho e mong le e mong a tle a be bolokolohing ba ho ipalla moleng oa kutloisiso ea hae ntle le hore a tolakeloe ke motho e mong.

TRC: Ntlha e kholo eo sechaba se llang ka eona ke tsela eo taba ea phalliso e ts'oeroeng ka eona le sekepele sa mats'eliso ao ba tlang ho'a fumants'oa ke morero mobung oa bona oo morero o tlang ho o nka, ebe lona le le komiti taba ee le tlo e sebetsa joang?

Molefe: Mosebetsi oa rona re le komiti keho mamela mahlakore ohle ele hore re tsebe ho ithuta moo taba eleng teng pele reka etsa qeto, 'me ehlile re ithutile hore khang-khola litabeng tsena ke tsona litaba tseo tsa phalliso le phumants'oa ea mats'eliso, tseo ehlileng re le litho tsa komiti ena re itlamang hore re tla li sebetsa ka nnete eohle hore mahlakore ka bobeli a khotsofale. Fela ke batla ho supa hore tse ling tsa lintho ke taba ea ho hloka kutloisiso feela, kaha sechaba se nkile taba ena ea hore square metre ke 20c ele ho qhekelloa kaha se sa utloisise hore li 20c tseo nakong eo li kopangoang li kaba ngata.

TRC: Tse ling tsa litumellano tsena le li-Treaty lipakeng tsa 'muso oa Lesotho le oa Afrika Boroa li entsoe khale haholo, 'me hare sheba maemo a bophelo le moruo oa lefats'e lilemong tsena tsa morao-rao ha moruo o ntse o putlama 'me sekhahla sa theko le sona se ntse se nyoloha, ebe letlo

etsa joang ho bona hore litumellano tsena li hlaloe bocha?

Molefe: Ke lumellana le uena hantle holim'a lintlha tsena, 'me ehlile re le komiti ke mosebetsi oa rona oa mantlha ho bona hore litumellano tse hanyapetsang sechaba re ba khahlanong le tsona, kahoo ehlile re tli'o etsa bonnete ba hore litumellano tse kang tse-na li chakeloa bocha.

TRC: Joalokaha ebile ese lekhetlo la pele u eba teng ka hare ho paramenete, ebe boithutong ba hau u bona eka lilemong tseo komiti ee ebileng teng ka tsona ebile molemo ho le hokae kaha 'nete ke hore sechaba esale se lla ka morero oa metsi a lihlaba ho tloha mokhahlelong oa pele empa hose boikhathatso ba letho?

Molefe: Ke nnete hase lekhetlo laka la pele keba setho sa paramente, 'me e boetse ehlile ke nnete hore maputulo a komiti ena ha aka a bonahala, kahoo phapang e teng hajoale ke hore 'muso ona o teng o ikemiselitse ho sebeletsa sechaba ka boitelo ke ka hoo e itseng hare utloa hore sechaba sena le lingongoreho re ileng ra laima kaha re rongooe ke sona sechaba sena se maqakabetsing. 'Me ke ea o ts'episa hore lena hase lekhetlo la pele kaha ehlile re tli'o potoloha le naha ena ho mamela lillo tsa sechaba.

TRC: Maikutlo a hau ke afe ka ts'ebetso ea mekhatlo e ikemetseng haholo ha ho tluoa litabeng tsa sechaba?

Molefe: Re le komiti re motlotlo haholo ke seabo seo mekhatlo e ikemetseng e se bapalang litabeng tsa sechaba, 'me ehlile rona re le bapolo-tiki kapa tsona litho tsa paramente ka likomiti re keke ra tseba mathata ao sechaba se tobaneng le ona metseng le metsaneng ea bona empa ka ts'ebeliso no 'moho le mekhatlo e ikemetseng ea sechaba re nelehetsana mosebetsi re ka fihlella tse kholo.

Re le komiti re boetse re motlotlo ke hore ebe TRC e tlisitse tlhokomelong ea rona litaba tsena 'me re ba thoholetsa ka ts'ebetso ena e tsoileng matsoho kaha ba iponts'itse hore ke baemeli ba sechaba.

TRC: Ebe u ka reng ho sechaba see seo lele komiti le boneng hore kannete ha sea khotsofala ke ts'ebetso ea morero oa metsi a lihlaba tsa Lesotho?

Molefe: Re le bakhethoa ba sechaba le litho tsa komiti re ts'episa sechaba sena hore re tli'o se sebeletsa ka lipelo tsohle tsa rona, kaha sena ehlile e le eona thomo eo re e fuoeng ke mohlomphehi Tona-khola.



LITABA KA LITŠOANTŠO



2017





Sekolo sa Phohla se tlokoetsing ea phalliso

Qholotso e kholo Phohla

Kamor’a hore Mokhahlelo oa Bobeli oa Metsi a Lihlaba tsa Lesotho, (LHDA), e leng kha-ho ea letamo la Polihali, o thakhole boitlhophisetso ba ona ba khaho ea letamo lena ka ho etsa meoloane e supang hore na letamo le tli’o matha ho kae, ho utlohile litaba tse ngata mahareng a sechaba se tikolohong e amehileng, moo teng har’a tse ling ho hla-

hellang hore ho na le khonahalo ea hore sekolo sa Mathomo sa Phohla se fumanehang lebatooeng la Senqu, seo le sona se anngoeng ke morero, se se ntse se tsenkolloa ke mahlakore a fapakaneng ao kaofeela ha ona a reng a na le seabo sekolong sena. Sekolo sena, eka morena o re se ikarabella ho eena, sechaba le sona se re ke sekolo se ikarabella ho sona, ha

ka nq’a e ngoe kereke le eona e lomahantse meno hore sekolo ke sa eona, e leng litaba tse its’emmeng kamor’a hore morero o mathise meoloane libakeng tseo li tlang ho angoa ke letamo. Puisanong le mookameli ofising ea morero oa bobeli oa Metsi a Lihlaba tsa Lesotho, Gerard Mokone, hore na hantle se hlileng se etsahalang sekolong sena ke se feng, joalo-kaha har’a mesebetsi ea bona e mengata, ba sebetsanang ka kotloloho le taba ea phalliso ea sechaba, phano ea mats’eliso a fuoang sechaba se angoeng ke morero, ‘moho le ho ts’oaea tsona libaka tse tlang ho angoa ke morero, teng o hlalositse hore boemong ba ha joale taba ena ea Phohla ha se taba, hobane morero ha o so ngolise le lithepa tsa Ha Phohla ka kakaretso, e leng tse angoeng ke morero. Mokone, o re ts’ebetso ea ho ngolisa lithepa tsa se-baka seo, e tla thakhoha ka khoeli ea Hlakola selemong se tlang, e leng teng moo a reng haeba ho na le litaba litla hlahella ka eona nako eo

moo mohlomong mahlakore a fapakaneng e leng tichere, morena, moruti kapa sona sechaba, ba tlang ho ema ka le reng lithepa kapa sona sekolo se ikarabella ho bona, e leng moo teng joale morero o tlang ho netefatsa hore na hantle sekolo se ikarabella ho mang, ka hore o sebetse litaba tsena le lekala la Thuto, leo lona le tla hlakisa hore na sekolo se ngolisitsoe ka mang. A re sekolo sona se tllilo angoa ke morero hobane meoloane e tsamaea kahar’a jarete ea sona, moo a itseng khothalletso e kaba hore mahlakore ohle a nang le seabo sekolong sena, a lule faats’e a buisane, molemong oa hore qetellong ea litaba ho se be le lehlakore le tla utloa le sa khotsofala. Ho tloha moo, Mokone o bonts’itse hore morero o tlamehile maoto le matsoho ho bitsa lekala la Thuto, le ho sebetsa le lona ho totobatsa hore na sekolo se ikarabella ho mang, e le hona ho khao-la khang e ka hlahang, ‘me ho tla ipapisoa le hore na lekala le supa mang ho latela lebitso le hlahang e leng lona le ngol-

isitseng, ho sa natsoe hore na ho etsahetseng nakong ea ho feta, e leng hore na ke mang a ileng a thusetsa hore sekolo se ahoe, ekaba ka taba ea ho thusetsa ka ho ts’oarisa ka matsoho, ho thusana ka lichelete kapa eng kapa eng. Hape Mokone o bonts’itse hore, ho bona e le morero, ba ile ba atameloa ke kereke, sechaba ka morena oa sona le sona sa ba atamela, ‘me sona se bonts’a hore sekolo sena ke sa sechaba kaha se ahuae ka matsoho a sona, moo teng kereke e neng e fihle e se e hapella ts’ebetso ena ebile e atolosa sekolo, ‘me ho hulants’ana hona ho its’emme ka mor’a hore ho hlahella taba ea mats’eliso. Empa, Mokone o re morero o boemong boo o sa utlo-ing hore na ebe taba ee ea mats’eliso ho tena ho e ntsoe khang ka eona hona joale hobaneng, empa morero o tlo aha sekolo se seng bocha, moo teng a itseng ha batho ba fallela haufinyane le tikoloho eo ba neng ba lula ho eona, bana ba tla be ntse ba hloka ho ea sekolong, ka hona ha hona motho ea tla fumana chelete e eang pokothong ea hae e le motho ka bo mong, empa morero o tla aha sekolo sena bocha, ha moo e bang lichelete li lokela ho fanoa teng li tla fuoa motho eo ho hlahang lebitso la hae. A re morero ha o so phatlalatse le hore na sekolo sena sea tlosoa kapa che, ka tsela e ts’oanang morero ha oso phatlalatse le hore na ke batho ba feng ba tlang ho fallisoa sebakeng sena, moo a supileng hore ke hona ba tlo khutlela metseng ho ea buisana ka litaba tsa mofuta ona le sechaba. A phethela ka ho bonts’a hore, ho fihlile tlhokomel-ong ea morero hore boholo ba batho, ho sa natsehe hore na morero o ba amme kapa che, ba batla ho fallisoa, ke ka hoo ba seng ba etelletse litaba tsena pele ‘me ba bileng ba li hlalosang ka moo ba li bonang ka teng, ba sa natse ho emela kapa hona ho lebella hore na li tla sebetsahala joang pele ba ka ba le maikutlo ao e seng ona. Ka lehlakoreng le leng, Bolae Matalasi eo e leng setho sa mokhatlo oa mahlasipa a matamo, e leng mokhatlo o ngolitsoeng ka selemo sa 2005, o bonts’itse a keke a nama ka litaba tsena tsa likhang tsa sekolo sa Phohla ka le reng ha ana lintlha tse felletseng kapa tsona tse to-tobetseng malebana le litaba tsa sekolo sena, empa a tiisa hore taba eona e teng ‘me e lokeloa ho talingoa ka leihlo le nchocho. Litaba tsena litla tsoe-lapele kamor’a ho fumana mahlakore ohle a chang a ts’ola litabeng tsena.

Baahi ba KAO bare morafo o ba tlišelitse bofutsana

Ho tsoa qhepheng la 3

Molefi a re o mong mohlo-lo-taba ke moo masimo a bona asa lefshoeng kaho ts’oana kaha morafo o re masimo a lengoang poone ha a lefshoe haholo kaha poone e sena ‘maraka athe a lengoang linaoa ona a pataloa haholo. A re morafo nakong eo baneng ba kopane le ona ka Mphalane monongoaha o ile oa ts’episa hore o tllilo patala masimo ka ho ts’oana, ‘me ba ntse ba lebeletse ho bona seo se etsahala. “Morafo o boetse ore o tllil’o lefa sechaba lilemo tse leshome bakeng sa masimo a amehileng karoloana ea ona, ha a amehileng kaofela o re o tllilo lefa sechaba feela lilemo tse mashome a mabeli eleng seo re leng khahlanong le sona re le sechaba,” Molefi o li beile tjena. Ho sa le joalo Mofumahali Molefi o boetse a supa hore morafo nakong eo o neng o fihla ka selemo sa 2010 o ile oa thibela lekala la Puso ea Liba-ka ho ba fumants’a lits’ebelet-

so ka le reng ba tllil’o thusa sechaba ka phepelo ea metsi le matloana, empa ba makaletse ho bona sena se sa etsahale, ba mpa ba makaletse ho bona likhorekhoere li matha ka hara motse eleng se kotsi bophelong ba sechaba. A re morafo o ile oa theha morero oa thuo ea likhoho tsa mahe tseo tlhaloso eneng ebile hore ke tsa sechaba empa ba maketse hamorao nakong eo ba neng ba se ba joetsoa hore likhoho tsena ke tsa morafo le hore ba ne ba ntse ba thetsoa boteng ba ‘Musi oa setereke sa

Botha-Bothe. O phethetse ka ho supa hore ele sechaba ba ipiletsa ho komiti ena ea paramente ho sekehela lillo tsena tsa bona tsebe, kaha ebang ‘muso o sa kene lipakeng etlare nakong eo morafo ona o koaloang ba be ba sena moo ba ts’abelang teng kaha lerole le hlahang ha ho ntse ho qhomisoa ka hare ho morafo le tllil’oba le khahlamelo e mpe ho bona e le baahi. Hosalejoalo lebitsong la komiti, molula-setulo oa eona mohlomphehi Michael Molefe Mpalipali o ts’episitse

sechaba hore ba tllil’o rarolla bothata bona, kaha hona le leano la merafo la naha leo merafo eohle e lokelang ho ikamahanya le lona. A re ba tlo boela ba khutlela sechabeng mabapi le litaba tsena kamora hore ele komiti ba kopane ho rala tsela ea ts’ebetso le hore na ba tla atamela morafo joang ho bona hore lillo tsa sechaba liea arabeleha. O phethetse ka ho supa hore ena ke eona thomo eo ba e fuoeeng ke mohlomphehi tonakholo ea hore lits’ebeletso li lokela ho ea sechabeng.



Tseko Ratia o bua ka matla ka litaba tsa ka morafong

Komiti ea Paramente e kena lipakeng

Kamor'a hore mokhatlo oa TRC, o hokahanye Komiti ea paramente e sebetsanang le litaba tsa Tikoloho le Lihloliloeng, lipitsong tse neng li ts'oaretsoe Mokhotlong, komiti ena ka litho tsa eona, e ile ea ema ka matla ho fana ka boeletsi mabapi le litaba tse ileng tsa hlalisoa ke sechaba 'moho le morero malebana le ts'ebetso ea mahlakore ana a mabeli, e leng moo teng setho sa komiti ena, Lits'oane Lits'oane ebile e le mokhethoa oa Bela-Bela, a hlalositse hore ho latela litaba tse tekiloeng ke sechaba, 'moho le tse tekiloeng ke morero e le hona ho arabela sechaba, ho utloahala ho ntse ho ena le khang e kholo e lokelang hore etle e luleloe faats'e ka mokhoa o tebileng, o iketlileng ho sa tatoa ho fihlela tharollo ea moshoelela.

Lits'oane o elelitse sechaba ho sebetse litaba tsena ka moea o faats'e, 'me a supa hore ba ea elelloa hore ho na le moo sechaba se utloang bohloko joale morero o sa se ele hloko, e leng moo a ipapisitseng le taba ea hore sechaba se batla hore se lefuoe matseliso nako ea lilemo tse 99, ha morero o na o re tse 50, ka hoo a re 'muso, morero le mokhatlo ba lokela ho bona hore sechaba sea khotsofatsoa, e leng moo a reng haeba sechaba se batla lilemo tse 99, joale morero o re tse 50, hobaneng morero bonyane o sa nyolle lilemo, mohlomong bonyane o re tse 75 kapa 80 ea lilemo, le ho feta.

A re litaba tse tekiloeng pitsong ba tla il'o li lulela faats'e ho li shebisana e le komiti, empa a ipiletsa ho sechaba ho beta lipelo kaha litaba tsa bona litlo sebetsoa, moo a reng ha hona moo sechaba seo se ka sa eang teng kaha se beiloe Mokhotlong moo ke Moli-mo, 'me manoni ohle a sebaka seo ke a bona.

Ho tloha moo e mong oa litho tsa komiti, Hlomelang Hlomelang, o bonts'itse hore Morero o lokela ho tsoela sechaba molemo kapa bana ba Basotho molemo, e le hore ba se ke ba tletleba, ka hoo a khothaletsa hore ho ke ho be le bohokahanyi litabeng tse-na, moo a itseng o elelloa hore lipakeng tsa morero, marena le sechaba ho na le ka moo "seshobana se pokoleng se sekametseng ka teng", e leng moo a reng litaba tsena hore li tle li nepahale, ke hore mohlaba basebetsi ba morero ba eang phomolong, batle ba ikotle sefuba ka hore ho na le se molemo seo ba se etselitseng sechaba sa Basotho.

A re taba e makatsang ke hore ha ba mametse sechaba, ho hlahella morero o sena ts'ebeliso 'moho, ha ba mametse morero, le ona ka nqena o re o na le tse'ebeliso 'moho.

A re litabeng tsena ha ho hloka hlahle le bokena-lipakeng ba makhotla, empa morero o lokela ho eketsa katamelo ea ona le sechaba, ba fetole le mantsoe ao baa sebelisang e be ao sechaba se tlang ho'a utloisisa. A re ba utloile hore sechaba se rata morero empa ba tsietsoa ke litaba tsa morero malebana le bona.

Tlokotsi Manyolo eena, ebile ele mokhethoa oa Hololo, o tiisitse hore sechaba se bonahala se thabetse morero empa khaello ke lipuisano, moo teng a bileng a ipiletsa ho morero hore o be le katamelo e ts'oanang ha o etsa lintlafatso tsa sechaba metseng ka ho fapakanana, hape sechaba se fuoe chelete ea sona e lule matsohong a sona, kaha basa utloe hantle hore ke ea bona ha morero o ntse o re o e bolokile bankeng, hape e lokela hore ha lichelete tsa sechaba li nts'oa bankeng ho lokela hore e be karolo litabeng tseo.

Ho tloha moo, mookameli oa Polihali Tente Tente, o ipilelitse ho komiti ea paramente,

sechaba 'moho le mokhatlo ho ts'oarisana ka matsoho katlehisong ea ts'ebeliso 'moho e mofuthu lipakeng tsa mafapha ohle a amehang.

Mookameli ofising ea Mokhahlelo oa Bobeli oa Metsi a Lihlaba tsa Lesotho, e leng khaho ea letamo la Polihali, Gerard Mokone, eena o bonts'itse hore nakong eo ba tlang ho etsa mesebetsi ea sechaba, ba ts'oara lipitso le sona sechaba ho tla shebisana le ho rera le sona, 'me ba ipapisitse le Molao oa Mobu oa 2010, le Molao oa Motheho oa naha o buoang ka litaba tsa ho nka mobu o matsahong a sechaba, ba ile ba atamela sechaba e le ofisi ea morero pele ba ama thepa ea bona ho tla rera le ho shebisana litaba tsa phano ea mats'eliso.

A supa hore ke ka tsona lipitso le likopano tsena moo a reng ha ba ea atamela sechaba ba se ba entse qeto hore na mats'eliso a tla fanoa ka tse-la e joang, empa qeto ba e fihletse le sechaba. A re boholo ba litaba li hlaha ho sechaba 'me bona e le morero b'a li ananela, e leng teng moo a reng ha maikutlo a mangata a sechaba a lumellana ka taba, ba ananela taba eo.

A bonts'a hape hore morero o tla fa sechaba lithupelo malebana le ts'ebeliso e ntle ea chelete, molemong oa ho bona hore na ba ka iphelisa joang, moo a itseng ba se ba kile ba nna ba ts'oarella motse o mong lithupelo e leng oa Tlokoeng.

A kopa sechaba hore se bitse morero moo e bang ho na le seo ba sa se utloisiseng kaha ba tseba hore na ba tla o fumana joang, 'me a supa hore morero o lula o le malala-a-laotsoe ho sebetse 'moho le sechaba neng le neng.

A re ha hona motse leha ele o le mong oo morero oo qobang hobane o na le litaba, a re ha e eo taba e joalo, empa taba ea bopotiele ha e-so etsoe



Mokhethoa oa Bela-Bela Lits'oane Lits'oane

ke ho na e tlang ho etsoa moo a reng le litsebiso tse etsoang likoranteng ho ntse ho phatlallalitsoe hore libaka tseo morero o e-so kang o ea ho tsona ke hona o tla ea, ho ea sebetse metseng e joalo.

Tsena li hlahelletse tjena e le ha Mokhatlo o Tsekelang Litokelo tsa Mantlha tsa Botho, TRC, ka boemo ba ona o sebetse Mokhotlong moo tlas'a litaba tse amanang le litaba tsa Tikoloho le litokelo tsa batho, o ileng oa epa pitso ea mahlakore a nang le seabo litabeng tsa khaho ea Polihali haholo ka kotloloho ho ipapisitsoe le hore na litokelo tsa sechaba ha li hatikeloe na. Ke moo teng sechaba se ileng sa hlaisa litletlebo tsa hore morero o na le ho tlatlapa sechaba, 'me lipitsong tsena tse bileng libakeng tse fapakaneng, ho ne ho menngoe hape litho tsa Komiti ea paramente e sebetsanang le litaba tsa Tikoloho le Lihloliloeng.

Ngongoreho ea mantlha ea sechaba, e bile hore morero o ba etsetsa liqeto, ebe liqeto tseo ha litlaleho li hlaha, li hlaha ese e-ka ke maikutlo a sechaba empa ho se joalo, ka hona ba itela hape hore ho bonahala morero o tsoa tlaase litumellano tseo ho neng ho lumellano e ka tsona ho tloha sethathong, moo ba reng hona le litumellano tse ileng tsa etsoa e leng tsa hore morero o amme lirapa tsa lifate 'moho le lifate tsa bona tse 69, tseo ba llang ka hore morero ha o eso ba lefe ho fihlela kaje-no e leng taba e seng e le ka thoko ho litumellano.

Sechaba se boetse se batla ho fallisoa kaofeela libakeng tse tlang ho angoa ke morero hobane ba na le ts'abo ea hore metsi a tla cheka ka tlas'a lefaats'e, a runye a nt'o ba liella matlo. Ba ipilelitse hape ho morero ho ba lokisetsa litsela le ho ba kenyetsa motlakase ka le reng esale morero o mene-ka nako e telele ha sechaba se ba atamela ka litaba tsena, o lula o nts'o ba ts'episa feela o sa phethahatse.



Ba bang ba litho tsa Komiti ea Paramente ba bileng teng lipitsong

Baahi ba Maluba-lube bare qha! ho morero oa metsi a lihlaba tsa Lesotho



Ba bang ba baahi ba bileng teng pitsong

Sechaba se tlang ho angoa ke khaho ea letamo la Polihali mokhahelong oa bobeli oa morero oa metsi a lihlaba motseng oa Malubalube, Likhameng le Molalana sere se makalletse ho bona morero, ka bahlanka, o iketsetsa liqeto tse ba amang ka thoko leho kopana le bona.

Sena se hlahile ‘mokeng o neng o hlophisitsoe ke mokhatlo oa Transformation Resource Centre ka la bobeli khoeling e holimo metseng ea Malubalube, seterekeng sa Mokhotlong, oo sepheo sa ona eneng ele ho ea utloa lillo tsa sechaba sohle se angoeng ke morero mabapi le khaho ea letamo la Polihali.

Har’a ba neng ba mengoe ‘mokeng ona ebile komiti ea paramenete e sebitsanang le litaba tsa lihloliloeng, bohahlaoli, merafo ekasita le mesebetsi e meholo ea sechaba le lipalangoang har’a e meng tlas’a boetapele ba setho sa paramente sa lebatoa la Maliepet-sane Mohlomphehi Michael Mpalipali Molefe.

Har’a ba bang ba litho tse bileng teng komiting ena e thehilong ka litho tse mashome a mabeli le motso o mong, ebile bahlomphehi Hlomelang Hlomelang, Leshoboro Mohlajoa, Lepota Sekola, Molefe Sekhamane, Tlokotsi Manyoko, Libe Mots’oane le Lits’oane Lits’oane.

Athe ka lehlakoreng la Morero oa Metsi a Lihlaba, ho bile teng mookame-li oa khaho ea letamo la Polihali Monghali Gerald Mokone, mookame-li oa mokhahlelo oa bobeli oa morero oa metsi a lihlaba Monghali Tente Tente, mohokahanyo litabeng tsa Polihali Monghali Koali Hlasoa le ofisiri e ikarabellang likamong tsa sechaba Polihali Monghali Thabang Matjama.

Ea buileng lebitsong la sechaba se amehileng ke morero metseng ea Malubalube, Monghali Lehlome-la Lekobane o itse ba makaletse ho

bona morero o ba etsetsa liqeto ntle le lipuisano tsa letho, leho supa hore tse ling tsa liqeto tseo morero o li fanang ke karolo ea litaba tseo ele sechaba ba ileng ba liqhelela thoko eleng se makatsang ho bona liqeto tse joalo li se li hlaha eka ketsa bona ele sechaba.

A etsa mohlala ka hore ele baahi ha ba lumellane le taba ea hore morero o re o tli’o ba fumants’a mats’eliso a mobu oa bona o jooeng nako ea lilemo tse mashome a mahlano kaha bona ba lumela hore bonyane ho k’aba betere haekaba lilemo tse mashome a robong a metso e robong.

“Re buisane le morero ka taba ena ra ba bolella hore hare lumellane le lilemo tsena tseo ba buang ka tsona empa ho bonahala ba ithatafalitse lipelo kaha ho bonahala hore ha ba ikemisetse hore litaba tsena li fihlele tharollo,” Lekobane a rialo.

O boetse a supa hore ele sechaba ha b’a khotsofalla chelete ea lekhulo eo morero oreng o keke oa efa sechaba kaha hose ho ile hoa bonahala hore batho ba ile ba ithuisa ka eona mokhahlelong oa pele. A re bona ele baahi ba Maluba-lube haba ananele hore morero ebe ke oona onang le taolo e feletseng ea chelete ena. A boela a supa hore bonyane morero o ne oka kenya ba bang ba bana ba sechaba lithupelo mabapi le ts’ebeliso ea chelete ebe morero o kena feela moo o fanang ka tataiso.

Lekobane o boetse a supa hore ba makaletse tsela eo morero o reng o tla ba fa mats’eliso ka eona eleng moo a supileng ha morero ore otlilo bafa mats’eliso a lisente tse mashome a supileng a motso o mong bakeng sa square metre kamehong ea mobu oa temo eleng seo a supileng ha ba sa lumellane le sona ele sechaba.

Hosalejoalo hotsoa morerong Monghali Gerald Mokone o ile a supa hore bona ele morero tsohle tseo ba li

Litho tsa Komiti ea Paramente li re li makalletse Qoo le Tampane

Litho tsa Komiti ea paramete e shebaneng le litaba tsa metsi, bohahlaoli, merafo le mesebetsi e meholo ea sechaba lire li maketse ho bona litho tsa paramente tsa Malingoaneng le Senqu, bahlomphehi Likeleli Tampane le Serialong Qoo ese karolo ea moifo otlang ho mamela lillo tsa sechaba se angoeng ke Morero oa Metsi a Lihlaba.

Sena se boletsoe ke setho sa komiti ebile ele setho sa paramente sa Lebatoa la Malimong, Mohlomphehi Leshoboro Mohlajoa, ea itseng se makatsang ke hore ebe bahlomphehi bana ka bobeli ke litho tsa komiti ena, eleng seo eneng ele tebello ea bona ho bona hore eba karolo ea kopano ena empa ele mona ba sa iponahatsa.

“Se makatsang ke ho bona ho bile ho tliile rona batho ba literekeng le mabatoeng a mang ho tla utloa lillo tsa sechaba empa beng ba libaka tsena ba iphanyelitse litaba tsena,” Mohlajoa o ile a hlalosa.

Mohlajoa a re ke boikarabello ba maparamente a mabatoa ana ho mamela lillo tsa sechaba leho li fetisetse mafapheng a amehang, empa ho bonahala sena se sa etsahale mabatoeng ana.

Kahoo o netefalelitse sechaba hore ke boikemisetso ba ‘muso o litulong, o eteletsoeng pele ke mohlomphehi Tonakholo Dr. Motsoahae Thomas Thabane ho bona hore hohle moo

sechaba senang le lillo bakhethoa ba sechaba b’a li atamela.

Hosalejoalo Mohlajoa o ile a tlatsoa ke mokhethoa oa Mphosong Mohlomphehi Libe Mots’oane ea supileng hore bakhethoa ba sechaba ba lokela ho ithukhubetsa litabeng tse amang baahi kaha ele eona engoe ea thomo ea bona.

O netefalelitse sechaba hore batlilo kopana leba ikarabellang tlas’a mokhahlelo oa bobeli oa metsi a lihlaba kaha ba etse hloko hore qaka e teng lipakeng tsa mahlakore ana ka bobeli ke hose utloisisane lintlheng tse ‘maloa. A re bona ele litho tsa komiti ba tli’o sebitsa ka thata ho bona hore litumellano tsena tse entsoeng pusong ea masole le ‘muso oa Afrika Boroa tse seng molemong oa sechaba liea fetoloa, kaha hose ho bonahetse ho tloha mokhahlelong oa pele oa morero hore sechaba se ile sa hatelloa.

H’a phethela molulasetulo oa komiti ena Mohlomphehi Michael Mpalipali Molefe o ts’episitse sechaba hore ba tli’o sebitsa litaba tsena ka botebo, a boela a leboha TRC ka mosebetsi ona oo e ntseng e o etsa oa ho loanela toka litabeng tse amang sechaba, a boetse a supa hore ke ha feela mekhatlo e ikemetseng ea sechaba e phetha mosebetsi oa eona sechaba seka tsebang litokelo tsa sona leho ema ka maoto nakong eo ho hatike-loang litokelo tsa sona.

etsang li ipapisitse le molao feela, le hore leano leo bantseng ba sebitsa ka lona la phano ea mats’eliso ke le entsoeng ke naha. A re hase nnete hore ba etsetsa sechaba liqeto kaha bohobo ba nako ba lutse ba ts’oara lipitso tsa sechaba.

“Hangata re le morero re lutse re ts’oara lipitso tsa sechaba tseo re qoqang litaba tsena hammoho le bona, ‘me hangata eba moo karolo e kholo ea sechaba e lumellanang ka maikutlo re nka seo ele qeto kaha pusong ea sechaba bongata ke bona bo nang le matla,” Mokone a railo.

Mokone o boetse a tiisa hore ele morero ba keke ba fa sechaba chelete ena matsohong hore se its’ebelisetse eona kaha ba ile ba ithuta liketsahalang tse fetileng hore litho tse ling tsa sechaba mokhahlelong oa pele oa morero li ile tsa ithuisa ka lichelete tsena tseo bona ele morero ba neng ba lumela hore li tla sebelisoa hantle.

A supa hore ba tiisitse hore sechaba se lokela ho bolella morero hore na se batla ho etsetsoa eng, kaha chelete ena ele ea sechaba ‘me bona ele more-

ro ba tla e sebelisa ho latela hore na sechaba sona se batla ho etsetsoa eng.

Hoalejoalo e mong oa litho tsa komiti hotsoa lebatoeng la Belabela Mohlomphehi Lits’oane Lits’oane o supile hore likhang tsena tse teng li lokela ho luleloa fats’e leho sebetsoa. A re morero o lokela ho qoba ho utloisa sechaba bohloko kaha thepa etlang ho ameha ele ea sona kahoo katamelolo ea morero ho sechaba e lokela hoba e bonts’ang tlhomphe.

“Ntho eo ke ithutang eona litabeng tsena ke hore ha hona ts’ebeliso ‘moho lipakeng tsa sechaba le morero, ke ka hoo morero o buang ntho e fapaneng le eo sechaba se e buang, ‘me ke ipiletsa hore mahlakore ka bobeli ake a khutlele tafoleng ea lipuisano,” Lits’oane o ile a li beha tjena.

Lits’oane o boetse a ipiletsa ho morero ho sheba taba ena ea lilemo tse mashome a mahlano tsa mats’eliso bocha, kaha sechaba ho bonahala hore hase e khotsofalle. A re morero bonyane o lokela ho tla lipakeng moo mahlakore ka bobeli atlang ho khotsofala.

Sechaba sa KAO se tlokotsing



bo ba akhela holimo ka hore morao o sa ntse o batlile litsebi ho tla nyakurela litaba tsena tsa bona, ho fihlella lena, ho tloha moo ba re morao o tla bo o re 'muso e ile ea fetoha e leng se bakileng ts'etiso.

Sechaba se boetse sa supa hore ho tloha moo, har'a lintlatso tse morao o ileng oa lits'episa sechaba, ke ho se ahela matloana, empa bothata e ile ea eba hore o re (morafo) malapa ka bone ntloana e le ngoe, eleng moo teng ho ileng ha hlaha qaka, eaba sechaba ha se tants'etse tlhaiso eo, empa hamorao morao o qetelletse o ba ts'episa ho tla tla ba etsetsa matloana, e leng moo teng ba reng ba ntse ba lebelletse.

E mong oa baahi ebile e le mosebetsi morafong ona, Tseko Ratiea, o kopile komiti ea paramente ka thata hore empe e ba ts'etse, moo a it-seng morao o khahlanong le bona, e le basebetsi, moo teng a reng ba na le mokhatlo ka moo, 'me ho bonahala morao o tsunyatsunyana le ona, o hatella litokelo tsa bona. A re ba ts'osoa ka hore motho ha a kena mokhatlo ona o tla lelekoa mosebetsing. O re ho tloha ka selemo sa 2010 ha morao o buloa, sechaba esale se lefuoa chelete e tso'anang ha ntse se fumana mosebetsi oa nako e khutsoanyane, (part time) e leng M8 ka hora, 'me a re taba ena ba e loanetse nako e telele haholo.

Ratiea o re o tlokotsing e kholo ka ho fetisisa kaha eena e le e mong oa batho ba ekelelitsoeng chelete ka loti, e le kotlo ka le reng o buoa haholo, ebile o banahala a ikentse tsebanyane, ha ba bang bona ba fuoe kotlo ea ho ekeletsoa ka M2.

O re ha ba leka ho itela ka litaba tsa masimo a bo bona, ba se ba reuoe ba "masimo a heso", ka hoo ba seleballetsoe ha ba tsebe seo ba ka se etsang.

Leha lipalo tsa metlakase li kolokane, li feta har'a motse ho leba ka morafong, sechaba sona ha sena motlakase, e leng se ileng sa hlahella hape ele qholotso ea sechaba, hape le metsi a lits'ila a ka bang le chefo e kotsi kaha a loma motho h'a sebelisa. Ho boetse hona le motse o lokelang ho fallisoa sebakeng sena kaha nakong eo ts'ebetso ea morao e ntseng e tsoelapele, eba ho ba le ho qhomisoa ka moo, ho utlolo-ha lerole le qobang le koaela sechaba se phelang motseng oo oa Tipping, hoo sechaba se seng sa saje litheohelang.

Molula-Setulo oa Komiti ea paramente Michael Mpalipali Molefe, o itse ke tokelo ea komiti ea habo ho potoloha le libaka moo sechaba se llang teng, e le ho kalla moo bothata bo leng teng, e leng moo a reng o na le leseli litabeng tsena ho tloha nako e fertileng, moo a reng komiti ena e ikarabella litabeng tsa metsi, matloana, bohahlauli, motlakase har'a tse ling, ka hona ba sebetšana le ho bona hore Mosotho e mong le e mong o ba le boiketlo naheng ea habo. A re moo moruo o leng teng, e kaba metsi kapa litaemane sechaba se tikolohong eo se une molemo.

Pitso ena e ne e hlophisitsoe ke Mokhatlo o tsekelang Litokelo tsa Mantlha tsa Botho, TRC, 'me teng maparamente a ts'episitse ho sebetša litaba tsena ho li fumanela tharollo ea moshoelella.

Haele bookameli ba morao ona, bo neng bo lebelletsoe ho ba teng pit-song ena ea sechaba ha bo'a atleha ho ba teng ka mabaka a sa kang a ba le motho aa tsebang, empa haele memo eona bane ba e fumane, e leng ho latela tlhaloso ea TRC.

bonyane ea nang le GCE, e leng moo teng a reng boholo ba sechaba sa moo ha sea atleha ho fihlela hole ka lithuto. O ile a bonts'a hore leha ba batloa foromo eo ea bohloko joalo, ruri mesebetsi e meng, joaloka ho otlolla liphahlo, ho hlatsoa, ho hloekisa, joalo-joalo, ha e hloke le mangolo.

Hape, sello se seholo ebile hore lipipi tse tsamaisang metsi a lits'ila kapa lona lethete, li na le ho phahloha, 'me lits'ila tseo tse monko o bohloko-hali, ebe li ama liphoofole tsa bona, hoo haufinyane e ngoe ea liphoofole tsa motho e mong motseng moo e neng e ebobile letlalo, e leng teng moo a to-bokelitseng hore bana le sello sa nako e telele, seo ba lekileng ho hlaloesetsa ba morao empa ha ho eso be nko ho tsoa lemina ho fetola boemo bona.

Ho sa le joalo, ngongoreho e ngoe ea sechaba sa Kao, ke hore morao o ts'episitse ho fana ka mats'eliso lilemo tse leshome le lilemo tse 20, e leng moo teng ha ts'imo e angoe hanyane, mats'eliso e tlab'a a lilemo tse leshome, athe ha e anngoe haholo teng mats'eliso e tlab'a a lilemo tse mashome a mabeli, 'me teng ba itse potso ke hore na kamor'a lilemo tseo ba tla sala ba phela joang kaha masimo ao a bona a ne a tla ba phelisa nako ea bophelo bohle ba bona. Ke moo teng ba itseng ba kopa ho thusoa hore lipehelo tseo li fetoloe 'me Kao e lefe masimo ao nako ea

bophelo bohle.

Morafo ona o fihlileng selemong sa 2010, o hlaloso ke sechaba sa Kao hore o na le leeme kabong ea mats'eliso, moo teng se reng ho na le hore motho ea liekere li nyenyana a fumane mats'eliso a mangata ho feta ea liekere li ngata. Ka hoo sechaba se kopile moifo oa paramente ho jela phaate ho thusana qholotsong tseo ba kopanang le tsona, moo teng ba reng ba fane ka masimo a bona a fetang lekholo leha ho ne ho le thata ho etsa joalo, empa kaha ho ne ho lokela, ba ile ba itiha kaha bane ba bile ba utloisisa hore ka ho fana ka mobu ba tla boelloa ke letho leo ba tlang ho una molemo ho lona.

Ba re masimo ao morao o'a am-meng ao ha joale ho seng ho setse mobu o ka tlas'a mafika, a se a ntse a tlo felloa ke nako ea sekepele sa phano ea mats'eliso e beiloeng ke morero, ka hona boipotso ke hore na beng ba ona ba tl'o phela joang, hobane morao o fihlile sebakeng seo o fumana sechaba se ikokotletse ka temo ho ntsetsa maphe-lo a bona pele.

Hape ba boetse ba hlalosa hore ho ba ile ba nna ba kopana le bookameli ba Kao, ho bo kopa hore bo fetole tse-la eo bo sebetšang ka eona, moo ba ileng ba ba khotlaetsa ho lefa masimo a sechaba ka tsela e ts'oanang ho sa tsotellehe hore na motho o lemme eng. Ba re bookameli ba morao esale

Lintlafatso li na le seabo se seholo kholong ea moruo le ntlafatsong ea maphelo a sechaba, ha ba matleng a tsona ba li sebetsa ka lerato, kutloelo bohloko le qenehelo ea bophelo ba sechaba, ho sa tsotellehe hore na ntlafatso ke ea mofuta ofe le o feng, 'me moo e bang sechaba ha se khotsofale se lokeloa ho atameloa ho fapana le ho sothoa letsoho kapa hona ho hatelloa le ho hatikeloa ha litokelo tsa sona.

Sena ke se etsahalang tikolohong ea morao oa Kao, moo sechaba sa teng se llang ka hore, le hoja se ne se thabetse boteng ba morao ona motseng oo, hobane ba ne ba shebela lintlafatso haufinyane le hore maphelo a bona a tli'o fetoha, empa joale ba re ba masoabi hobane ho etsahala se fapaneng le seo ba neng ba se lebelletse, moo joale ba kopanang le liqholotso tse ngata tse sa rarolleheng le hoja ba lutse ba itela ka mehla.

Tsena li hlahelletse nakong ea ketelo ea maparamente morafong ona ka Sontaha sa la 3 Ts'itoe Monongoaha, moo teng ea buileng lebitsong la sechaba, ebile e le moahi oa moo, o hlalositse hore har'a liqholotso tse 'maloa tseo ba thulanang le tsona, ke ea khiri ea mosebetsi morafong ona, kaha sechaba se koteloa ka le reng morao o batla bonyane sekepele sa motho ea balileng foromo ea bohloko, eleng Form 5, kapa

Transformation Resource Centre

Ke mokhatlo o ikemetseng oa litokelo tsa mantlha tsa botho o sebetsanang le puso e hloekileng, puso ea sechaba ka sechaba, thuto ka likhetho, paramente le ho beha leihlo mesebetsi e meholo e kang matamo, merafo le litaba tsa tikoloho. Mona ke moo TRC e reng ba angoang ke mesebetsi ena e meholo ba fumane melemo e otlohleng.

Puso ea Sechaba ka Sechaba le Litokelo tsa Mantlha tsa Botho (Democracy and Human Rights)

Lena ke lefapha la puso ea sechaba ka sechaba le litokelo tsa mantlha tsa botho le shebaneng le thuto sechabeng, matlafatso ea puso ea sechaba ka sechaba, ho kenya letsoho pusong le ho tšehetsa litsi tsa puso ea sechaba ka sechaba; litaba tsa paramente; puso ea libaka le borena hammoho le thuto ea likhetho. Mona TRC e khothaletsa hore ho etsoe litsi tse kang tsa tharollo ea likhohlano, popo ea sechaba le ho sebeletsa khotso le kanetso ea eona kahara Basotho le komisi ea litokelo tsa mantlha tsa botho.

Toka Bophelong ba Sechaba se angoang ke tikoloho (Social and Environmental Justice)

Lena ke lefapha la TRC le shebaneng le ho alosa mesebetsi e meholo e kang matamo, merafo, litsela, likoari, litaba tsa tikoloho le metsi. Ka tikoloho ke hore mesebetsi ena e meholo e seke ea utloisa sechaba bohloko empa e fumantse sechaba litokelo tsa sona le melemo e otlohleng e kang metsi, matloana le motlakase esita le ntlafatso. Lefapha lena le boetse le shebane le hore sechaba se kenye letsoho liqetong tse se amang mesebetsing ena e meholo. Ke lefapheng lena moo TRC e reng metsi le matloana e lokela ho ba litokelo tse tinkelelitsoeng molaong oa motheo.

Pokello ea Lingoliloeng, Litaba tsa Sechaba le Tsebetso ea setsi (Resource Centre and Information)

Lena Lefapha ke seipone sa TRC. Le fana ka leseli ho basebeletsi ba TRC hore ba matlafale ha ba sebetsa litaba tsa sechaba. Ke sebaka se fanang ka leseli la thuto ho sechaba. Sena se etsoa ke hore TRC ena le pokello ea libuka moo basebetsi ba TRC le sechaba ba hlahlelloang ka litsebo hore ba wtsebe ho alosa maano a puso hore ba tsebe ho hlopholla litaba tsa lipolotiki, litaba tsa moruo, litaba tsa sechaba le litaba tsa tumelo le bochaba. Tse fumanoang ka hare ho lefapha lena ke tse latelang: lipampiri tsa beke tsa Naha ea Lesotho le tsa Naha ea Afrika Boroa; litaba tsa Lesotho le leselinyana la Work for justice.

Information and Resource Centre

P.O. Box 1388

Maseru 100 – Lesotho

Tel: 266 22314463

Fax: 22322791

